

Den økonomiske utviklingen og pengepolitikken

Innlegg ved sentralbanksjef Svein Gjedrem, HSHs landsstyremøte 30. mai 2001

De aktuelle konjunkturvurderingene bygger i det vesentlige på og samsvarer med Norges Banks analyser frem til siste rentemøte 16. mai.

Pengepolitikken mål og retningslinjer

Pengepolitikken viktigste oppgave er å bidra til lav og stabil inflasjon. Aktørene i det økonomiske livet bør kunne være temmelig sikre på utviklingen i pengeverdien. Høy og varierende inflasjon svekker prisenes funksjon som informasjonsbærere. Avtaler om kjøp og salg, om lån og renter blir sluttet i nominelle kroner. Skattesystemet er i nominelle satser. Når prisnivået svinger sterkt, blir det vanskeligere å forutsi det reelle innholdet i avtaler og budsjetter. Uventede svingninger i prisnivået kan lett forplante seg til svingninger i realøkonomien og gi ustabilitet i finans- og eiendomsmarkedene. Våre egne og andre lands erfaring fra 1970, -80, og 90-årene er at perioder med høy inflasjon blir avløst av nedgangstider med stor arbeidsledighet. Høy og variabel inflasjon gir også vilkårlig omfordeling av formue og inntekt. Prisstabilitet er derfor det beste bidraget pengepolitikken kan gi til økonomisk vekst, velstand og god fordeling.

Denne våren har Regjeringen og Stortinget gitt nye retningslinjer for den økonomiske politikken. I finanspolitikken går Regjeringen inn for å bruke oljeinntekter tilsvarende den forventede realavkastningen av Petroleumsfondet. Handlingsregelen gir i følge Regjeringens anslag en økning i bruken av oljeinntekter over statsbudsjettet på om lag 0,4 prosent av BNP for Fastlands-Norge i hvert av årene fram til 2010. Et klart flertall i Stortinget sluttet seg til Regjeringens langsiktige strategi for bruk av oljeinntektene.

Samtidig understreker Regjeringen at den vil anvende budsjettet til å stabilisere den økonomiske utviklingen. Hvilken vekt dette hensynet blir tillagt, vil fremgå av de årlige budsjettvedtakene.

Norsk økonomi og statens finanser preges av store og varierende inntekter fra petroleumsvirksomheten. Det er da lett å miste holdepunktet for å fastsette statens utgifter og skatter og avgifter fra år til år. Dersom budsjettets utgifter tillates å svinge i takt med oljeprisen, vil det kunne lede til brå skift og ustabilitet i norsk økonomi. Endringer i oljeprisen vil da raskt kunne påvirke lønns- og prisforventningene, valutakurs og langsiktige renter. I dette tilfellet vil det være svært krevende å sikre stabile priser. De kortsiktige rentene vil i så fall måtte endres hyppig og kraftig og vil gjennomgående reflektere en økt risikopremie på norske kroner, som over tid vil resultere i et generelt høyere rentenivå. Det er etter vårt skjønns derfor svært vesentlig at det synes å ha blitt etablert temmelig bred enighet om et langsiktig ankerfeste for finanspolitikken som tar høyde for at oljeprisene kan svinge fra år til år. Regelen bør vel også være troverdig siden den er robust i forhold til ulike forløp for oljeprisen og oljeproduksjonen.

Etter Regjeringens syn var det også behov for en klarere forankring av pengepolitikken for å støtte opp om en stabil økonomisk utvikling. Derfor fikk Norges Bank et nytt operativt mandat for pengepolitikken. Norges Bank skal sette renten med sikte på lav og stabil inflasjon. Inflasjonsmålet er satt til 2 ½ prosent.

Det nye mandatet for pengepolitikken er i tråd med det som er vanlig i andre land. Sverige og Storbritannia har inflasjonsmål. De har stort sett hatt gode erfaringer, men vi kan ikke utelukke at det har sammenheng med at forholdene lå vel til rette for at inflasjonen skulle bli lav etter nedgangstidene tidlig på 1990-tallet.

Det har etter vårt syn vært rimelig grad tillit til pengepolitikken i Norge det siste tiåret. Inflasjonen har vært lav og stabil. Det vil likevel kunne lette forståelsen av pengepolitikken at Regjeringen nå har tallfestet et mål for prisstigningen.

Regjeringen har med omleggingen etter vårt syn også markert at lav inflasjon er et gode i seg selv. Erfaringene med lav inflasjon gjennom flere år, har gitt Norges Bank et bedre utgangspunkt for gjennomføringen av pengepolitikken.

De nye retningslinjene innebærer ingen vesentlig endring i utøvelsen av pengepolitikken. Styringsrenten settes ut fra en samlet vurdering av utsiktene for inflasjonen.

Økt rente vil dempe etterspørselen etter varer og tjenester og redusere inflasjonen. Lavere rente virker motsatt. Ser det ut til at inflasjonen med uendret rente blir høyere enn 2½ prosent, vil renten bli økt. Ser det ut til at inflasjonen med uendret rente blir lavere enn 2½ prosent, vil renten bli satt ned. Her er det symmetri. Det er like viktig å unngå for lav som for høy inflasjon.

Vi regner ikke med at en renteendring virker umiddelbart på inflasjonen. Våre analyser tyder på at en vesentlig del av virkningene av en renteendring vil komme innen to år. To år er derfor et rimelig tidsperspektiv for å nå målet om 2½ prosent inflasjon. Det vil si at rentene fastsettes med sikte på at inflasjonen skal være 2½ prosent om to år.

I enkelte situasjoner, dersom uventede hendelser har ført til for høy inflasjon, kan det være riktig å legge til grunn et lengre tidsperspektiv enn to år. Det kan for eksempel være forbundet med unødige realøkonomiske kostnader å få inflasjonen ned på 2½ prosent innenfor dette tidsperspektivet. En forutsetning for å kunne velge et lengre tidsperspektiv, er at vi kan bygge på at det er stor tillit hos aktørene i det økonomiske livet til at inflasjonen over tid vil være lav og stabil. Etter hvert som det blir vunnet erfaring med at renten settes etter et inflasjonsmål, vil det trolig bli større mulighet for å legge vekt på hensynet til stabilitet i realøkonomien.

Lav og stabil inflasjon er en nødvendig forutsetning for stabilitet i valuta- og finansmarkedene og i eiendomsmarkedene. Men det finnes også eksempler på at det har bygget seg opp bobler i form av sterk verdistigning i disse markedene mens inflasjonen har vært lav. Prisoppgang for boliger og eiendommer og for finansaktiva kan etter hvert også få vesentlig betydning for lønnsvekst og konsumprisstigning. Når boblene brister, kan det bli nedgangstider. Utviklingen i finans- og eiendomsmarkedene kan på denne måten gi grobunn for mer ustabil inflasjon. I prinsippet kunne det være riktig å anvende renten til å motvirke

dette. I praksis er det imidlertid vanskelig å vurdere om utviklingen i prisene på eiendommer og finansaktiva er bærekraftig.

Når Norges Bank kommer til at renten bør endres, vil vi oftest gå gradvis fram. Det skyldes at det normalt er usikkerhet om hva situasjonen er i økonomien, hvilke andre forstyrrelser økonomien kan bli utsatt for og hvor raskt en renteendring påvirker prisstigningen. Men vi vil ikke alltid gå gradvis fram. Det vil være riktig å endre renten raskt og markert hvis for eksempel sterk uro i finansmarkedene eller et forhandlingsdrevet kostnadssjokk tyder på at tilliten til pengepolitikken står i fare.

Norges Bank analyserer utsiktene for inflasjonen i egne inflasjonsrapporter. De blir publisert tre ganger i året. Ytterligere vurderinger blir lagt fram hver sjette uke i forbindelse med de møtene hvor Hovedstyret drøfter renten. Det er, som nevnt, utsiktene for inflasjonen to år fram i tid som avgjør hvilken rente Norges Bank setter. Dersom særskilte forhold skulle tilsi at Norges Bank legger til grunn en annen tidshorisont enn to år, vil banken gjøre rede for det. Det samme gjelder dersom utviklingen i finansmarkedene eller eiendomsmarkedene blir tillagt særskilt vekt.

Inflasjonen i dag er blant annet et resultat av den rente som ble satt for ett til to år siden. Dagens tall for inflasjonen gir ikke tilstrekkelig holdepunkt for hva renten bør settes til nå. Tallene for konsumprisindeksen fra måned til måned blir også påvirket av tilfeldige eller midlertidige faktorer som har lite å gjøre med utviklingen i inflasjonen over tid. Nedbørmengden har betydning for strømprisen. Avgiftsendringer slår umiddelbart inn i konsumprisindeksen. De direkte virkningene av slike forhold på inflasjonen er borte etter et år. Derfor skal de heller ikke få betydning for renten, som normalt settes med sikte på at inflasjonen skal holde seg på 2½ prosent på to års sikt.

Det er likevel av interesse å renske månedlige inflasjonstall for virkningene av midlertidige forhold for å se om utviklingen i det vesentlige er slik vi ventet den skulle bli. Norges Bank legger derfor fram tall for veksten i konsumprisene hvor virkningene av en del midlertidige forhold er tatt ut. Men automatisk å korrigere inflasjonstallene for direkte virkninger av engangsfaktorer kan også være en fallgrube. Avgiftsøkninger og økte elektrisitetspriser kan være kimer til tiltakende inflasjon, via overveltning i andre priser og i lønninger.

Mandatet for pengepolitikken med inflasjonsmål gir godt grunnlag for å vurdere Norges Banks rentesetting. Inflasjonen på et tidspunkt, justert for enkelte midlertidige forhold, gir et mål på hvor god rentesettingen var. Markedsaktører og andre kan vurdere kvaliteten i de inflasjonsrapportene og analysene banken legger fram, og om det er god sammenheng mellom analysene og rentesettingen. Usikkerheten i den økonomiske utviklingen og prisstigningen, slik den har vært siden midten av 1990-tallet, kan tilsi at vi normalt treffer inflasjonsmålet innenfor et intervall på pluss/minus én prosentenheter.

Statsmyndighetene har gitt Norges Bank et oppdrag. Norges Bank utøver et faglig skjønn på et avgrenset område. De resultater beslutningene leder til, er målbare. Oppdragsgiver kan derfor i ettertid vurdere hvordan oppgaven er utført.

Rentedifferansen mot utlandet har økt

For å motvirke et økonomisk tilbakeslag har sentralbankene i en rekke land satt ned rentene tidligere i år. Den amerikanske sentralbanken har senket den amerikanske styringsrenten med i alt 2 ½ prosentpoeng siden årsskiftet. Sentralbankene i blant annet Storbritannia og Den europeiske sentralbanken har også nylig satt ned sine styringsrenter. Det er også tendenser til mer ekspansiv finanspolitikk i mange land. I USA er budsjettpolitikken blitt noe mer ekspansiv etter mange år med forholdsvis stramme budsjetter. Mange europeiske land har også tatt en pause med å konsolidere statsfinansene.

Norges Bank økte foliorenten - som er vår styringsrente - med til sammen 1½ prosentpoeng gjennom fjoråret. Hittil i år har vår rente vært uendret. Forskjellen i kortsiktige renter mellom Norge og utlandet har dermed økt. Pengemarkedsrentene er om lag 3 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere. I Sverige er det om lag 3 ½ prosent lavere pengemarkedsrenter enn i Norge.

Økningen i rentedifferansen gir isolert sett en viss innstramming i pengepolitikken. Norske kroner blir mer attraktive som investeringsobjekt, og det kan ha bidratt til å styrke kronen. Plasseringer i kronemarkedet gir nå over 7 prosent avkastning. Sterkere krone gjør det billigere for norske bedrifter og husholdninger å kjøpe varer og tjenester fra utlandet. Den importerte prisstigningen blir lavere. Fra årsskiftet og fram til nå har den importvektede kronkursen styrket seg med om lag 3 prosent.

Stor usikkerhet om den internasjonale økonomiske utviklingen

Det er stor usikkerhet om den internasjonale økonomiske situasjonen.

Industriproduksjonen og detaljhandelen i USA har avtatt markert de siste tre månedene. Fra mars til april falt sysselsettingen med over 200 tusen personer. Veksten i BNP har falt fra en årlig rate på vel 5 prosent i første halvår 2000 til om lag 1 prosent i fjerde kvartal i fjor og i første kvartal i år.

Verdiene av amerikanske aksjer, målt ved for eksempel Dow-Jones indeksen, falt betydelig gjennom 2000 og i første kvartal i år. Børsene i andre land falt også i denne perioden. Aksjeverdiene har imidlertid steget markert igjen siden begynnelsen av april. Også råvareprisene i industrien og oljeprisen har økt den siste måneden. Dessuten har de langsiktige rentene steget. Utviklingen i disse størrelsene kan tyde på at mange aktører i finans- og råvaremarkedene igjen ser noe mer optimistisk på utsiktene.

Husholdningenes og bedriftenes forventninger til den økonomiske situasjonen falt også gjennom andre halvår i fjor tidligere i år, men har vist en mer stabil utvikling de siste to-tre månedene, som forventningsindikatorerne i denne figuren viser.

Usikkerheten om utviklingen i Japan er også stor. Industriproduksjonen og eksporten har falt. Finanssektoren sliter med store tap og dårlige resultater, og det generelle prisnivået er fallende.

I euroområdet er bildet sammensatt. Land som Frankrike, Finland og Irland er inne i gode vekstperioder. Tyskland har en stor konkurranseutsatt industrisektor som påvirkes av avdempingen av veksten i USA og i Asia. I en spørreundersøkelse¹ er vekstanslagene for Tyskland inneværende år nedjustert fra 3 prosent for noen få måneder siden til vel 2 prosent. Også i Sverige og Storbritannia er utsiktene for økonomisk vekst lavere nå enn for få måneder siden.

Lettelsene i penge- og finanspolitikken i mange land reduserer likevel faren for et alvorlig internasjonalt tilbakeslag og kan bidra til at veksten tar seg opp igjen.

Norsk økonomi vil særlig merke et eventuelt internasjonalt tilbakeslag dersom dette slår ut i en markert nedgang i oljeprisen og andre råvarepriser som er viktige for norsk eksport. Da vil vi få lavere eksportinntekter og lavere vekst. Sysselsettingen vil bli påvirket. Et internasjonalt tilbakeslag vil dessuten trekke med seg lavere priser på importerte varer og tjenester og dermed lavere inflasjon her hjemme. Dersom andre nordiske land blir negativt påvirket får det betydning for tilgangen av arbeidskraft til Norge, siden det nordiske arbeidsmarkedet er blitt mer integrert.

Fortsatt press i norsk økonomi

Det er lite ledige arbeidskraftressurser i norsk økonomi. Yrkesdeltakelsen er høy. Særlig innenfor helsevesenet, skoleverket og byggebransjen er det mange ubesatte stillinger. Det er mangel på lærere, sykepleiere, tannleger og bygningsarbeidere. Omfattende bruk av uføre- og syketrygd begrenser tilgangen på arbeidskraft. Reformen som avtalefestede pensjonsordninger, som ble trappet opp gjennom 1990-tallet, kontantstøtten og økt ferie i år og neste år bidrar også til å redusere det effektive arbeidstilbudet. I det siste har ledigheten igjen gått tilbake.

Det er mangel på arbeidskraft i landet sett under ett, men det er store forskjeller mellom landsdeler og næringer. På Østlandet har ledigheten falt det siste året. Her har tjenesteytende næringer stor betydning. Bare fra 1998 til 2000 steg sysselsettingen i privat tjenesteyting med 26 000 personer på landsbasis. På Sør- og Vestlandet økte ledigheten i fjor. Det gjenspeiler i stor grad utviklingen i sysselsettingen i industrien, som har falt siden starten av 1999.

Sysselsettingen i offentlig virksomhet har også økt markert de seneste årene. Over de siste 30 årene har offentlig virksomhet og privat tjenesteyting lagt et stadig større beslag på arbeidskraftressursene i landet. Dette er en utvikling som trolig vil fortsette.

Det stramme arbeidsmarkedet gjenspeiler at det er høy aktivitet i norsk økonomi. Fastlandsøkonomien er i en høykonjunktur, men veksten er lav.

Veksten i privat konsum har vært moderat det siste året, etter mange år med høy forbruksvekst på 1990-tallet. Boligprisene har steget markert det siste tiåret. Justert for inflasjonen er boligprisene nå over 10 prosent høyere enn de var på sitt høyeste på 1980-tallet. Veksten i husholdningenes og bedriftenes opplåning er fortsatt høy.

Siden 1997 har prisveksten vært høyere i Norge enn blant handelspartnerne. Prisveksten har tiltatt det siste året, også når vi ser bort fra økt bensinpris og avgiftsøkningene fra siste årsskifte. Den samlede konsumprisveksten var 3,8 prosent fra april i fjor til samme måned i år. Tar vi bort bidragene fra avgifter, strøm- og bensinpriser, var prisveksten om lag 2 ½ prosent fra april i fjor.

Den viktigste årsaken til høyere prisvekst i Norge er at vi har hatt et stramt arbeidsmarked i mange år. Det stramme arbeidsmarkedet har bidratt til høy vekst i lønninger og lønnskostnader. Høyere pris- og kostnadsvekst i Norge enn i andre land har gjort det riktig å ha høyere rente i Norge enn i de fleste land vi sammenlikner oss med.

Et særtrekk ved lønnsdannelsen i Norge har vært at vilkårene for konkurranseutsatt industri er blitt tillagt betydelig vekt i forhandlingene, også for næringer som ikke møter internasjonal konkurranse. De siste årene har skjermet sektor satt større preg på den samlede lønnsutviklingen.

De sentraliserte inntektsoppgjørene i Norge har vært en arena for samordning hvor makroøkonomiske hensyn tidvis er blitt tillagt vesentlig vekt. Det har bidratt til lav arbeidsledighet i landet vårt. Men vi har også erfaring for at inntektsoppgjørene kan være en kime til økonomiske forstyrrelser. Inntektsoppgjørene i 1974/75 og 1986 er de oppgjørene som har gitt sterkest negative virkninger. Også oppgjørene i 1998 og 2000 bidro til sterkere kostnadsstigning. I 1998 bidro høy lønnsstigning sammen med fallet i kronekursen til at renten steg med 4½ prosentenheter i løpet av vår- og sommermånedene. Handelsnæringen fremsto for øvrig nærmest som et frontfag i dette lønnsoppgjøret. Samtidig med og i etterkant av lønnsoppgjøret i 2000 steg det kortsiktige rentenivået med 1½ prosentenheter.

Vi har erfart at inntektsdannelsen påvirkes av hvor stramt arbeidsmarkedet er og av resultatutviklingen i næringslivet. Det gjelder også lønns- og inntektsutviklingen blant ledere og funksjonærer og i frie yrker. De strukturelle endringene som nå synes å ha skjedd i inntektsdannelsen for disse gruppene har trolig også betydning for utfallene av de ordinære lønnsoppgjørene.

Varehandelen

Lønns- og lønnskostnadsveksten i varehandelen har også vært høy de siste fem årene, med en gjennomsnittlig lønnsvekst per normalårsverk på 5 prosent, det samme som i Fastlands-Norge.

Nasjonalregnskapstallene for tjenesteytende næringer er mer usikre enn tallene for industrinæringene². Å måle produktivitet i tjenesteytende næringer er vanskelig. Vi ser av figuren at veksten i produktiviteten i henhold til nasjonalregnskapet er svært volatil.

Dersom vi glatter dataene noe, ser det likevel ut som at det har vært en forholdsvis høy produktivetsvekst gjennom 1990-årene, etter lav vekst på slutten av 1980-tallet. Helt på slutten av 1990-tallet var det imidlertid svak vekst i produktiviteten.

En kilde til å analysere utviklingen i varehandelen er Norges Banks database Sebra, som inneholder tall for alle aksjeselskaper som har levert gyldige regnskap til Brønnøysundregisteret. Tallene, som er fra 1988 til 1999, viser at lønnsomheten i varehandelen har vært god fra 1993. Begge lønnsomhetsmålene viser en svakt fallende tendens fra toppåret 1994 til 1998. I 1999 ser det imidlertid ut til at lønnsomheten bedret seg igjen. Økningen i lønnsomheten fra slutten av 1980-tallet til midten av 1990-årene avspeiler en strukturell utvikling i varehandelen siden 1980-tallet. De viktigste endringene var kjedenes fremmarsj og utbyggingen av kjøpesentra³. Da oppgangen kom på midten av 1990-tallet var en bedre struktur på plass. Både kjedene og kjøpesentrene har økt sine markedsandeler.

Denne strukturelle utviklingen har trolig gjort det mulig å opprettholde en god lønnsomhet samtidig som fortjenestemarginene⁴ har falt. Driften ble mer effektiv. Lønnsomheten har vært god til tross for lavere prispåslag på varekostnadene. I de siste to årene på 1990-tallet har imidlertid fortjenestemarginene økt noe. Økte fortjenestemarginer siden 1997 kan ha sammenheng med at konsentrasjonen i dagligvarehandelen har blitt noe større.

Lønnskostnadsveksten og lønnskostnader som andel av inntektene i varehandelen falt kraftig frem til midten av 1990-årene. Deretter har de steget. Dette har gitt en tilsvarende motsatt virkning på driftsmarginen⁵, som falt de siste fem årene frem til 1999.

En mulig forklaring er at svakere konkurranse i varehandelen de siste årene har gjort det mulig å øke fortjenestemarginene uten å tape markedsandeler og dermed svekke lønnsomheten. Det kan kanskje også ha hatt betydning for den frontfagrolle næringen tok i inntektsoppgjøret i 1998.

En fersk rapport fra Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning og ECON viser imidlertid at bruttomarginene⁶ på kjøtt i dagligvarehandelen ble noe redusert fra våren 1999 til høsten 2000. Bøndernes marginer falt relativt mye. Undersøkelsen konkluderer med at det først og fremst er foredlingsindustrien som økte marginene på kjøttvarer i denne perioden.

En betydelig del av virksomheten i næringsmiddelindustrien er skjermet mot utenlandsk konkurranse gjennom handelspolitiske tiltak. Analyser i Statistisk sentralbyrå viser at produktivetsveksten i denne industrien har vært meget lav fra 1993 til 1999.⁷ Svak produktivetsvekst i denne næringen og i grafisk industri og forlag, bidro i følge Statistisk sentralbyrå vesentlig til at norsk industri hadde betydelig dårligere produktivetsvekst enn svensk industri over denne perioden. Store deler av aktiviteten i grafisk industri og forlag kjennetegnes ved naturlig skjerming mot utenlandsk konkurranse.

Dersom en ser bort fra grensehandelen, er varehandelen i bare mindre grad utsatt for konkurranse fra utlandet. I næringer som er utsatt for intens konkurranse fra utlandet, blir det grobunn for læring, innovasjon og utvikling. Det er derfor etter mitt skjønn vesentlig å opprettholde en bred konkurranseutsatt sektor i fastlandsøkonomien. Samtidig vil også

konstruktiv uro i handelsnæringen og andre skjermede næringer, med nyetableringer og fusjoner og fisjoner, kunne bidra til effektivitet og lavere priser.

Avslutning

Det operative mandatet for pengepolitikken er å stabilisere inflasjonen rundt 2 ½ prosent. Prisene på de varer og tjenester som fastsettes av handels- og servicenæringen utgjør en vesentlig del av konsumprisindeksen. Jeg er også av den grunn glad for å få gjøre litt rede for hvordan norsk pengepolitikk utøves for denne forsamlingen.

Takk for at dere ville høre på.

Kilder:

Boug, P. og Naug, B. E. (2001): Dårligere enn svenskene? En sammenlikning av produktivitetsveksten i norsk og svensk industri. Økonomiske analyser 2/2001, Statistisk sentralbyrå

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (2001): Om inntektsoppgjørene 2000-2001, Rapport nr 1

NILF (2001): Kjøttpriser fra bonde til butikk. Utvikling i bruttomarginer på svin og storfe fra 1998 til 2001, NILF-rapport 2001-10 (Foreløpig utgave), Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning og ECON

HSH (2000): Handelen 2001. Konjunktur og plantall

Fotnoter:

¹Consensus Forecasts.

² Se vedlegg 6 i siste rapport fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, datert 28. mars 2001, for en bredere omtale av dette.

³Se "Handelen 2001. Konjunktur- og plantall" fra HSH.

⁴ Fortjenestemarginen er definert som driftsinntekter minus varekostnader, i prosent av driftsinntekter.

⁵Driftsmarginen er definert som driftsresultat i prosent av driftsinntekter.

⁶Bruttomarginen er her definert som differanse mellom utsalgspris og innkjøpspris for kjøtttråvaren og skal dekke fortjeneste og alle andre kostnader enn kjøtttråvaren. Se NILF (2001).

⁷ Se Boug, P. og Naug, B. (2001)